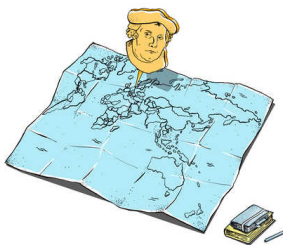

Een Duits monument

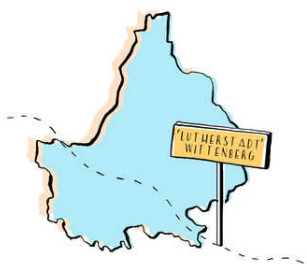
illustratie gemma pauwels

illustratie gemma pauwels

illustratie gemma pauwels

illustratie gemma pauwels

luther | Voor de Duitsers is Maarten Luther een belangrijke held. Elke tijd vereerde hem op zijn eigen wijze: van de negentiende eeuw, tot de tijd van het communisme en het nazisme. Deel 3 van een serie.

GERRIT-JAN KLEINJAN, EISENACH, STEINBACH EN WITTENBERG

Een kronkelweg voert van Eisenach naar de Wartburg, een langgerekt bouwwerk op een rots dat er precies uitziet zoals je je een kasteel voorstelt, inclusief een hoge toren met kantelen. De bomen zijn nog een beetje groen. De burcht steekt ver boven de kruinen uit en toont zich op zeer voordelige wijze aan iedereen die vanuit de stad aan komt rijden.

Bouwwerkers vegen voorzichtig met borsteltjes over de ruwstenen vestingmuren. Ze leggen de laatste hand aan de restauratie. Het kasteel ligt er in de ochtendzon als nieuw bij, met vers gepleisterde muren, lichtgrijs voegwerk en een fier wapperende Duitse driekleur op de toren. Een playmobilkasteel, maar dan echt.

Marc Höchner, als historicus werkzaam op de burcht, weet blindelings de weg door de wirwar van gangen en kamers. Terwijl hij behendig groepen toeristen en schoolklassen ontwijkt, wandelt hij - kruip door sluip door - naar een uithoek van het gebouw. Het einddoel is een klein kamertje met houten wanden. Binnen staan een tafel en een kachel van groene tegels. Aan de wand hangt een schilderij met de beeltenis van een man met een donkere baard en een bos haar.

Ondergedoken

Het is Maarten Luther. Zo zag hij eruit toen dit zijn werkplek was, tussen mei 1521 en maart 1522. Bijna een jaar lang zat hij in het kasteel ondergedoken onder de schuilnaam 'Junker Jörg'. Zijn ware identiteit was alleen in zeer kleine

kring bekend, aangezien hij op keizerlijk bevel vogelvrij was verklaard wegens zijn rebellie tegen de katholieke kerk. Terwijl hij zich verstoopt hield, vertaalde Luther het Nieuwe Testament van het Grieks in het Duits. "Voor sommigen is dit heilige grond", zegt Höchner. De historicus wijst op de wanden, waar tal van bezoekers vele generaties geleden hun naam in het hout hebben gekerfd.

Wie argeloos door de ruimtes loopt, denkt in een middeleeuws kasteel te zijn. Maar zoals vaak met historische bouwwerken wordt de bezoeker een beetje gefopt. Natuurlijk, het kasteel komt echt uit de middeleeuwen, maar zoals het er vandaag de dag uitziet, heeft het in die tijd nooit bestaan. In de negentiende eeuw werd het kasteel, dat aan een opknapbeurt toe was, zeer grondig onder handen genomen. Geheel in overstemming met de toenmalige smaak werd het allemaal nog 'middeleeuwer' gemaakt. Höchner wijst op enkele nieuwigheden van toen: een 'ridderbad', een exotisch uitzieende badzaal, en gewelfde ruimtes versierd met historisch aandoende schilderijen en mozaïeken die scènes tonen uit het leven van de heilige Elisabeth van Thüringen, die ver voor Luther het kasteel bewoonde.

Zo'n tweehonderd jaar geleden, het was de tijd van opflakkerend nationalisme, werd Luther tot een belangrijk symbool voor de Duitsers. Wat voor Nederland de Tachtigjarige Oorlog en Willem van Oranje waren, werd voor Duitsland het verhaal van Luther. Hij promoveerde tot een sleutelfiguur in de Duitse geschiedenis.

In de bouwwoede waarmee de Wartburg als 'die deutscheste der deutschen Burgen' een geheel nieuw aanzien kreeg, werd in één beweging ook de kamer waar Luther verbleef opnieuw ingericht tot 'Lutherstube'. Er kwam een oud bureau, er werd een speciale stoel

gemaakt die leek op een zetel anno 1500 en ook een kachel waarmee Luther zich zou kunnen hebben verwarmd, werd geplaatst.

Höchner legt uit hoe dat komt. Duitsland, dat in die tijd nog bestond uit een lappendeken van vorstendommen en vrije steden, vierde dat Napoleon verslagen was. "Zoals de Duitsers zich met succes keerden tegen de Fransen, zo rekende Luther af met het vreemde juk van Rome. Luther werd gezien als voorbereider van de Duitse eenheid."

Religie vermengde zich in die tijd naadloos met nationalisme. "Het lutherse geloof speelde een rol, maar nog meer het Duits-zijn van Luther." Höchner wijst naar de Bijbel op het bureau in de schemerige Lutherstube. "Op deze plek had hij met zijn bijbelvertaling immers de basis gelegd voor de Duitse taal." Zo werd de Wartburg het brandpunt van nationalistische uitbarstingen. Niet alleen vanwege Luther, maar ook omdat het kasteel in een aantal Duitse mythen figureert. "De overwinning op Frankrijk, het Duitse nationale bewustzijn en Luther. Die drie zaken verbinden zich hier met elkaar."

Devotie

Overall waar Luther ooit een stap had gezet, werden tekens opgericht. Zo werd in Eisenach een oud uitzienend huis aangewezen als 'Lutherhaus'. In Eisleben werd zijn sterfhuis 'historisch' ingericht. De vele bronzen standbeelden van Luther komen ook uit deze periode. Stuk voor stuk zijn het stevig gebouwde mannen op een sokkel, als een vaste burcht.

Wie van Eisenach naar Wittenberg wil, een andere belangrijke plaats in de negentiende eeuwse Lutherverering, kan makkelijk omrijden via Steinbach, een half uurtje verderop. Hier, tussen de beboste heuvels, werd Luther van de weg geplukt door de lieden die hem op de Wartburg in veiligheid brachten. Zo'n plaats verdiende het om met een zekere devotie

tegemoetgetreden te worden, meende Duitsland een paar generaties terug.

In 1857 verrees in het beukenbos een obelisk van zo'n tien meter hoog. De met sierhekwerk omgeven neogotische zuil doet wat geheimzinnig aan in het stille bos waar alleen het geluid van insecten en vogels te horen is. Het dalletje is met de auto niet te bereiken. Een ideale plek voor een ontvoering. Vandaag de dag loopt er een speciaal Lutherwandelpad langs. Wandelaars zijn er op deze doordeweekse middag niet te zien.

In Wittenberg - een paar uur rijden verder - begon Luther zijn protest tegen de katholieke kerk. Overal in de stad is het Luther wat de klok slaat. Zijn huis is een museum, op het marktplein staat een groot standbeeld, de toren van de slotkerk is versierd met de eerste zin uit het beroemdste lied van Luther. 'Een vaste burcht is onze God.'

Ook Wittenberg is het resultaat van de nationalistische erfenis van een paar generaties terug, vertelt Stefan Rhein, directeur van de stichting die de zogeheten Luthergedenkstätten onderhoudt. De Duitse keizer wilde na de eenwording van Duitsland in 1871 zijn volk dolgraag voorhouden dat het een protestantse natie was. Wittenberg, niet ver van Berlijn, werd vanwege die ligging en de protestantse geschiedenis uitgekozen tot symbolische 'hoofdstad van het protestantisme'.

"Het is vooral Pruisische Lutherverering", zegt Rhein in zijn Wittenbergse kantoor, in een vleugel van het huis waar Luther en zijn gezin ooit woonden. "De hele stad werd een groot Luthermonument. Wat voor de katholieken de dom van Keulen was, zou Wittenberg voor de protestanten worden. Wat je hier ziet, is kerkpolitiek."

In Wittenberg toont Rhein hoe Luther in de negentiende eeuw werd gezien: massief en monumentaal. Hij houdt halt bij het

beroemde schilderij waarop Luther zich verantwoordt bij keizer Karel V in Worms. De kijker ziet een jonge, dynamische en krachtige monnik. De keizer is een oude man in schaduw. In werkelijkheid was het allemaal anders.

De historische Luther

Rhein: "De keizer was met 21 jaar veel jonger dan Luther. Bovendien zat Luther vol zelftwijfels." Nog niet zo lang geleden hingen de schilderijen uit de negentiende eeuw gewoon tussen de voorwerpen uit de tijd van Luther. De twee verschillende tijden heeft Rhein inmiddels zorgvuldig van elkaar gescheiden, zodat de bezoeker een beeld krijgt van de historische Luther los van de manier waarop er onder invloed van het nationalisme naar Luther werd gekeken. "Er zijn bezoekers die dat erg irriteert. Het is niet zoals ze dachten dat het zit."

Sporen van de Reformatie

Trouw staat uitgebreid stil bij 500 jaar Reformatie. Maarten Luther plaveide met zijn opstand tegen het kerkelijk gezag de weg voor de wereld zoals wij die nu kennen. Trouw reist de wereld over om de sporen van de Reformatie in beeld te brengen. Wat was de invloed van deze beweging op de schilderkunst, op taal, op wetenschap, op politiek? En wat zien we daar nog van in de wereld om ons heen? Niet alleen de religieuze sporen, ook de culturele en maatschappelijke gevolgen van de Reformatie brengt de krant in beeld. De vorige aflevering verscheen op 11 november.

ongemakkelijke omarming

Aan de Lutheromarming zit een ongemakkelijke kant. Tot aan het einde van de Tweede Wereldoorlog in 1945 blijft Luther een sterk nationaal symbool - óók onder het bewind van de nazi's. Dat Luther felle anti-joodse pamfletten schreef tegen het einde van zijn leven kwam hen zeer goed uit. Veel Duitse protestanten zagen in Hitler

een man die het werk van Luther voortzette. Na de Tweede Wereldoorlog is Luther als nationale held dan ook besmet. Hij verdwijnt een tijd van het toneel.

Maar in de communistische DDR - officieel een atheïstische staat - werd Luther weer van stal gehaald. Meer en meer werd de kerkhervormer gepresenteerd als een progressieve voorbereider van de socialistische heilstaat. In de marxistische geschiedschrijving was Luther een cruciale schakel op de weg van het middeleeuwse feodalisme via het kapitalisme naar het communisme. Luther werd gezien als bevrijder van boeren en arbeiders. "Wat Luther vijfhonderd jaar geleden al wilde, werd in de DDR voltooid", zegt historicus Marc Höchner die veel onderzoek heeft gedaan naar het beeld van Luther in de Duitse geschiedenis. In 1983 is het hoogtepunt. DDR-leider Erich Honecker benoemde zich zelf tot voorzitter van het herdenkingscomité. "De DDR-regering wilde een positief beeld naar buiten brengen, al was het maar omdat de failliete staat geld nodig had. Toeristen uit het westen waren meer dan welkom."